
Prikazi i osvrti

Odgovornost za stvoreno

Odgovornost za život. Zbornik radova, Znanstveni simpozij, Baška Voda, 1.-3. listopada 1999., Franjevački institut za kulturu mira, Split 2000., 670 stranica

U opsežnom radu pod naslovom *Odgovornost kršćana za stvoreno* Nediljko Ante Ančić analizira brojne crkvene dokumente o ekološkoj problematici. U tom pogledu, na početku se posebno osvrće na encikliku *Laborem exercens*, a osobito na encikliku *Evangelium vitae*. Prelazi zatim na znalačku analizu ekološke problematike u nekim ekumenskim dokumentima, počev od poznatog ekumenskog susreta u Baselu (1989.) na temu *Mir u pravednosti za sve stvoreno*. Ovo je zapravo bio prvi europski ekumenski susret. Drugi sličan susret koji analizira autor jest onaj održan u Grazu 1997., pod naslovom *Pomirenje - dar Božji i izvor novoga života* (vidi njemački izvornik zbornika *Versöhnung - Gabe Gottes und Quelle neuen Lebens*, hrsg. Vom KEK, Styria, Graz, 1998.).

Autor dalje potanje analizira poznati Dokument iz 1985. Vijeća Evangeličke crkve u Njemačkoj i Njemačke biskupske konferencije. U njemu autor izvrsno individuira četiri bitna uzroka "čovjekova neuspjeha da zaštiti okoliš" (br. 7-10): problem svjetonazora kod kojeg imamo slijepu vjeru u napredak, zatim "mehaničko shvaćanje tehnike koja se zahvaćajući u prirodu ne obazire na sporedne učinke" te "slijepa vjera u napredak koji smatra da je svaki problem rješiv", pa sukladno tome nekritički uzima evidentne ekološke štete "u korist gospodarskog napretka i rasta". Drugu vrstu uzroka, prema dokumentu, autor naziva strukturalnim prirodama. Ovdje potpuno izostaje interdisciplinarna suradnja u pitanjima održiva razvoja.

Brza, a povoljnjs rješenja nisu moguća. Treću vrstu uzroka autor, shodno Dokumentu, označuje koncepcijskim prirodama što podrazumijeva "konflikt ciljeva i prioriteta" te "različitih interesa i obveza". Na posljetku, četvrti tip uzroka označuje se kao uzroci političke i moralne prirode. Ovdje se ustraje na ustajalim navikama i interesima i zanemaruju se alternativna rješenja.

Autor posebno analizira dalje ekološku problematiku kao "moralni izazov". Dokument, naime, sugerira stav da, kako kaže autor, "duboka ekološka kriza nije usud, nego ju je prouzrokovao čovjek". U daljnjoj analizi autor, slijedeći Dokument, odbija kao neutemeljene one primjedbe kako u samoj *Knjzi o postanku* postoji stav o tome da je čovjek pozvan da sebi podčini zemlju. Biskupi, veli autor, na taj prigovor o dedivinizaciji prirode, ističu kako taj prigovor nije održiv "jer je ova kriza započela tek industrijskom revolucijom i nije posljedica kršćanstva", nego, kako stoji u Dokumentu, "znanstvenotehničkog shvaćanja stvarnosti i s time povezanog apsolutiziranja čovjeka" (br. 42). Naposljetku, autor nam referira o zahtjevima i o potrebi za novim mišljenjem i djelovanjem. Središnja je teza da se "naše tržišno gospodarstvo očito mora dopuniti ekološkom komponentom, tj. uskladiti s ekološkim zahtjevima" (br. 80). I dalje: "Dosadašnje političke mjere glede okoliša bile su pojedinačne, defenzivne i provizorne i ovdje je nužna temeljna promjena u razmišljanju u svrhu svestrane ekološke orijentacije politike."

U tekstu *Biološka raznolikost i stanje prirode u Hrvatskoj* Nikola Tvrtković upozorava kako Hrvatska pripada u one manje europske države čije kopno doseže 56.610 km², no posjeduje dio Jadranskog mora površine oko 31.000 km². Ima i jednu od najrazvijenijih obala u Europi, tj. oko 6.000 km obale te oko 1.200 otoka i grebena. Pripada među najbogatije europske zemlje po raznolikosti flore i faune. Sve to nalaže imperativno potrebnu brigu o očuvanju tog bogatstva te u tom smislu, od svih svjetovnih čimbenika, Crkva "može bitno pridonijeti općem dizanju razine svijesti i kulture suživota s prirodom". Autor ističe načelo "Ekologija je ekonomija prirode čije zakone treba dobro poznavati da bi se štitilo ono što nam razum nalaže." Autor se zalaže "da u edukaciju budućih župnika trebaju ući primjereni sadržaji iz poznavanja i zaštite biološke raznolikosti, potrebni za njihovo buduće djelovanje u edukaciji puka, poglavito mladeži".

Držimo da je ova pripomena osobito značajna i poticajna. Istina, sličnih teza imamo u više priloga iznesenih bilo eksplicite bilo implicate.

Naš poznati teolog i etičar prof. Ivan Koprek prilaže svoj sustavan, analitičan i iznimno poticajan tekst *Ekološka etika*. U

prvom dijelu on izlaže "klasične pozicije ekološke etike", gdje navodi i razjašnjava iznimno pregledno: biocentrizam, patocentrizam, holizam te miješane oblike poimanja ekološke problematike s etičkog vidika. Autor, naime, upozorava na bitna obilježja spomenutih pravaca. Ekološku problematiku u biocentričnom vidiku, prema Kopreku, prvi radikalno postavlja glasoviti humanist A. Schweitzer. Koprek ispravno smatra kritički kako "načelo poštivanja života" bezuvjetno izbacuje na površinu probleme koji se ne mogu marginalizirati. Naime, tu se ne mogu zanijekati posljedice (Koje je uočio i Schweitzer), a to je da je nužno relativizirati to načelo. Valja, naime ukazati na "ljestvicu i hijerarhiju vrijednosti života". Jer i kod Schweitzera je pitanje, primjerice, spašavanje života uništavanjem bakterije (tj. drugog života) tu dvojbu vrlo zaoštrilo. Da i ne govorimo npr. o korištenju mesa kao bitnog hranidbenog sastojka.

Patocentrične ideje (problem patnje) Koprek dovodi u svezu s biocentrizmom. Javljuju se u 18. st. Podsjeća posebno na djelo filozofa J. Benthama: *An Introduction to the Principles of Morales and Legislation*. Prema Kopreku, nasuprot etici prosvjetiteljstva, koja ističe umnost kao vrhovno načelo, Bentham (i patocentrizam) postavlja pitanje o etici životinja. Prema tom načelu "čovjekovo djelovanje bi trebalo uzeti u obzir ne samo drugog čovjeka, nego i čitavu prirodu ako ona može osjećati".

Tako se nužno dolazi do holizma i holističke etike. Po ovom stavu ne samo živa priroda, nego i priroda uopće u svojim granicama, tj. ono prirodno "posjeduje etičko važenje".

U daljnjem izlaganju Koprek izvanredno oštroumno analizira "moderne pozicije ekološke etike", stavljajući naglasak na antropocentrično i biocentrično utemeljenje ekološke etike. Dovodeći ta dva stajališta u konfrontaciju, Koprek zaključuje da "čovjek djeluje etički ako u obzoru bitka, u strahopoštovanju i dobrohotnoj ljubavi, osmišljava život. U tom smislu i njegova odgovornost ovisi o dohvaćanju smisla. No, na određeni način smisao prethodi čovjeku."

Vrlo delikatnu temu o pobačaju, o statusu embrija, o genetičkom inženjerstvu, kloniranju i eutanaziji, raspravlja u svjetlu najnovijih naučavanja pape Ivana Pavla II., razmatra u opširnijoj raspravi vrlo argumentirano Ivan Kešina, pod naslovom *Aktualni izazovi u zaštiti ljudskog života*.

Vrijednost je ovog teksta u činjenici da autor do u detalje iznosi sve *pro et contra* argumente s konačnim zaključkom - "nitko nema pravo na dijete, ali jednom začeto, dijete ima neotuđivo pravo na život".

Problematici ovog teksta možemo pridružiti podrobnosti moderne argumentacije raspravu prof. Marijana Valkovića, *Odgovornost za život. Neki temeljni teološki i antropološki aspekti*. Prof. Valković već na početku upozorava kritički na brzopletosti u raspravi o ovoj krajnje složenoj temi. On, naime, smatra da suvremeno naglašavanje subjektivnosti, slobode i kreativnosti čovjekove te dinamičko poimanje same prirode i njezinih zakona, a uza sve to čovjekov prodor kako u makrokozmos tako i u mikrokozmos, uz staru renesansnu krilaticu čovjeka kao *homo fabera*, urodilo je u modernoj znanstvenoj i tehničkoj civilizaciji brojnim čudesnim pojavama koje nameću dosad i neslućena pitanja. "Današnje poznavanje prirodnih zakonitosti ... dovele su nas do praga kada treba preispitati ne samo pojam naravi i njezinih zakonitosti... nego i slobode i osobito 'napretka'. Traži se nova paradigma mišljenja." No unatoč svemu, veli Valković, "čovjek mora priznati da je ipak stvorenje (a ne stvaratelj!) s velikim i nepreglednim mogućnostima, ali i s nekim konstantama i nekim redom, koje ne smije kršiti bez štete za sebe i za okoliš". Iz ovoga, prof. Valković zaključuje da Bog i dalje ostaje stvoritelj - *causa ultima* svega što jest, ali njegovom dinamikom i zajedno s njime, stvorenja sudjeluju u Božjem stvaralačkom činu. "Stvorenja nisu samo pasivni objekti koji reagiraju na vanjske utjecaje, nego i aktivni kreativni čimbenici djelovanja, iako na različite načine" (valja usporediti s ovim teze iz enciklike *Laborem exercens* gdje se govori o čovjeku koji s redom u neku ruku sebe stvara i izgrađuje!). Budući da je čovjek temeljni i osnovni cilj i svrha stvaranja, tu u njegovu stvaranju imamo novi element što nadilazi i dinamiku prirode, a i ostalih oblika života; on je na neki način povlašteno biće. Označeno je to "Naukom o ljudskoj duši koja je, veli Valković, 'neposredno' stvorena od Boga". U daljnjem izlaganju, prof. Valković govori opširnije o "antropičkom načelu", koje ne valja poistovjetiti s antropocentrizmom. To načelo jednostavno znači da je svako stvorenje nositelj vrednote u samome sebi i nalazi osmišljenost svoje vrijednosti po čovjeku "jer jedini on među stvorenjima nalazi smisao i subjekt je etičke odgovornosti". Iz toga Valković izvodi ključnu tezu: "Čovjek je 'in directo', cilj stvaranja (u čemu i sam sudjeluje, n. op.), a ostala stvorenja, rekli bismo, 'in obliquo', budući da je čovjek ujedno dio prirode".

U nastavku Valković razvija vrlo oštromno (naravno u teološkoj perspektivi) temu Čovjek - osoba, zatim temu o kristološkoj utemeljenosti, temu stvaranje i evolucija, temu solidarnosti i retiniteta (umreženosti) da bi došao do složene teme održivosti života (gdje iznosi niz zanimljivih i važnih zapažanja o pojmu održivosti uopće). Na koncu svoju izvrsnu raspravu završava kraćim poglavljem pod

karakterističnim naslovom *Prema djelatnoj etici odgovornosti*. Vrijedi citirati njegovu završnu rečenicu: "Pojam odgovornosti danas je središnji pojam etike općenito, a posebice etike života. No pritom, trebat će, u svjetlu općih znanstvenih, filozofskih i teoloških spoznaja, prilaziti konkretnoj primjeni odgovornosti za život, postupajući interdisciplinarno, trajno i *per partes* u tom nikad dovršenom projektu."

Pažnju privlači također opsežnija rasprava Bože Lujića pod naslovom *Dar života i odgovornost za njega* u kojoj autor na moderan način daje biblijski okvir za poimanje smisla života. Temeljno je upozorenje kako čovjekova sebičnost zapravo uništava darovanost života.

Isto tako pozornost privlače dvije temeljne rasprave - ona prof. Ivana Cifrića, *Edukacija za život na zemlji* i ona prof. Nikole Visković, *Ekologija i pravo*. U svojoj raspravi Cifrić najprije pokazuje uvjerljivo i argumentirano što čini bitno *oikos* (dom, zavičaj i sl.) modernoga svijeta. Vrlo pregledno i oštroumno on ukazuje na pet čvornih obilježja suvremenoga svijeta. To su: a) raznolikost, ali i podijeljenost, a nerijetko i međusobna suprotstavljenost modernog svijeta; b) svijet je bogat raznolikim kulturama na kojima su iznikli raznoliki etosi što nerijetko izaziva u zbilji opreke i sukobe. Religija tu može odigrati prvorazrednu ulogu. Podsjeća na vrijedna zapažanja s time u svezi u konstituciji *Gaudium et spes* i u enciklici *Fides et ratio*; c) tu je zatim famozni proces globalizacije. Globalizaciju autor shvaća u pozitivnom smislu, kao šansu drukčijeg i svijeta primjerenijeg društva, a ne kao prisilu (što je velika opasnost) za jedinstvom jednoga i univerzalnoga društva, ne kao problematični tip modernizacije; d) povezano s prethodnim, autor se zalaže za razvijanje ravnopravno svih kulturnih identiteta s obzirom na činjenicu da nema viših i nižih kultura kako je isticao još Lévi-Strauss. A to znači da se valja, i u duhu socijalnog nauka Crkve, zalagati za jedinstvo i prosperitet kultura u njihovoj punoj raznolikosti; e) na toj crti onda se valja zalagati da tehnološki i industrijski najrazvijenije zemlje i regije (Europa, SAD i Japan) moraju, mimo održiva razvoja, promijeniti radikalno svoju politiku posebno prema nerazvijenim područjima.

U skolpu svega rečenoga autor se zalaže za izgradnju i učvršćenje nove ekološke svijesti, što podrazumijeva nove tipove odgoja i izgradnju novih vrednota i etičkih normi.

Viskovićeva rasprava *Ekologija i pravo* sustavno i minuciozno kao imperativ nalaže razvijanje pravne regulative kao *condicio sine qua non*, kako bi se ublažila kriza i izbjegla katastrofa. Visković se kritički odnosi posebno na našu situaciju i nalazi da se još uvijek u

temeljnim strateškim i razvojnim dokumentima minimizira ekološka problematika.

Osobitu pozornost privlači opsežna studija Ante Barića *Integralni pristup u prostornom planiranju - temelj budućeg razvoja Hrvatske*. Autor je svoje teze potkrijepio brojnim brojčanim pokazateljima, a osobitu brigu koncentrirao je na naše obalno područje.

Prikazani tekstovi tvore zapravo predavanja pripremljena za skup. Drugi dio zbornika čine tekstovi priređeni za tzv. Okrugle stolove. No i jedan i drugi predstavljaju visoku znanstvenu i stručnu kompetentnost.

U ovom dijelu izdvajamo samo neke priloge.

Tako Mato Zovkić piše izvrstan tekst o zalaganju religija za probleme okoliša. U analizi se posebno oslanja na odgovarajuća enciklička pisma, a napose istupanja pape Ivana Pavla II.

Zaslužuje punu pažnju i prilog akademika Milana Meštrova pod karakterističnim naslovom *Himna stvorenja...* u kojem izlaže, na temelju bogate literature iz kršćanske baštine, o slavi i radosti stvaranja nasuprot razaranju i uništavanju.

Upada u oči izvrstan prilog autora Špire Marasovića pod naslovom *Život uživo - kako i zašto*. Ovdje se suvremenoj tendenciji nekrofilije suprotstavlja kršćansko načelo apologije života. Na ovoj crti čuvanja okoliša i općenito zalaganja za održivo načelo rasta javljaju se tekstovi Tomislava Jožića, *Ekološka prava i etička odgovornost*, zatim tekst Marinka Perkovića, *Ekološka svijest - imperativ sigurnije budućnosti* (koji se dobro vezuje na onaj tekst prof. Cifrića).

Posebno značajan i produbljen prilog donose autori, naši poznati stručnjaci Draško Šerman i Miloš Judaš pod naslovom *Biodiverzitet: raznolikost gena, vrsta i ekosustava*, u kojem se argumentirano zalažu, u ovom času duboke krize i dezorijentacije, "za očuvanje biološke raznolikosti" kao imperativne zadaće koja se ne može niti smije zaobići. Autori drže da opći cilj mora biti - korištenje rezervata biosfere kao modela upravljanja zemljištem i pristupa održivom razvitku.

Na kraju valja spomenuti i vrijedne priloge u kojima se govori, primjerice, o aktualnom pristupu prirodi sv. Franje Asiškog, kao povijesnoj instrukciji (autor Luka Tomašević).

Zatim iznimno vrijedan tekst Anđelka Domazeta, *Odgovornost za život kod A. Schweitzera*, kao i tekst Nikole Dogana, *Prema teologiji stvaranja: otuđenje i oslobođenje*, u kojem je dana inteligentna analiza i komentar temeljnih elemenata teologije stvaranja svjetski poznatog modernog teologa J. Moltmanna.

Ponavljamo ponovno, riječ je o zborniku izvanredno kvalitetnih priloga o vrlo širokoj problematici ekologije i bioetike.

U svakom slučaju, zbornik zaslužuje najveću pozornost, kako uže stručne i znanstvene javnosti, tako i mnogo šire javnosti zainteresirane za ekološku i bioetičku problematiku. Svi ovi radovi dobro bi došli za edukacijske svrhe, kako u visokim, tako i u srednjim našim učilištima.

Vjekoslav Mikec